

УДК 94/ 477.4 (438) 6

Білобровець О. М.

доцент кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
кандидат історичних наук

Польська преса в громадсько-політичному житті України в роки першої світової війни

Напередодні і в роки Першої світової війни активно розвивалася польська преса в Російській імперії, зокрема в українських землях, де кількість поляків була найбільшою. Сприяли розвитку преси евакуація поляків із Королівства Польського і Галичини, збільшення кількості фахових видавців та читачів, заострення уваги всього суспільства до «польської справи» та необхідність поширення програм, ідей, планів польських політичних партій і громадських об'єднань. Польська преса у цей переломний період стала направляючою та об'єднуючою силою поляків, що формувала їх суспільну думку, виховувала у них патріотизм та прагнення до відновлення незалежності.

Ключові слова: польська преса, польська еміграція, народова демократія, «польська справа», «Дженнік Київський».

У переломні роки доля багатьох країн і народів стає визначальною. У цей час посилюється роль і значення преси та інформації. Особливо актуальними стають періодичні видання з їх можливістю поширення програмних положень політичних партій і громадських організацій, ідей і думок їх лідерів, формування настроїв народних мас. В Україні з початком Першої світової війни та евакуацією польського населення з Королівства Польського і Східної Галичини значно збільшилась кількість поляків, що сприяло організації видавничої справи. Розвиток польської преси в 1906-1918 рр. на Україні висвітлювався українськими і польськими істориками. Зокрема, Л. Баженовим, Є. Годованим, А. Слішем, Т. Зенкевичем, А. Дудік-Вітвіцькою та іншими [10, 11, 14, 16, 17].

Однак окремого дослідження, присвяченого польськомовній пресі в Україні на сьогодні немає.

Завданням даної статті є огляд польської періодики в Україні у зазначений період, з'ясування ролі і значення преси в суспільно-політичному житті поляків.

Суспільно-політичне життя поляків з другої половини XIX ст. до буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр. було невиразним після придушення польського повстання 1863 року і репресій проти його учасників та цілої низки урядових утисків та обмежень. Найбільший тиск відбувався на католицьку церкву та польську мову, що були основою польськості і яка була важливим чинником розвитку польської культури у краї. Заборонялося спілкування польською у всіх закладах, розмовах із селянами [3, арк. 55]. Одночасно заборонялося друковане польське слово, зокрема продаж букварів і календарів польською мовою [5, арк. 18]. Циркулярами губернаторів Правобережної України заборонялося давати відповіді польською мовою для тих поляків, які звертались у державні інстанції [7, арк. 14], друкувати оголошення в газетах [8, арк. 2], вивіски на торгових закладах [6, арк. 7]. Переслідувався продаж книг польською мовою в Київській, Подільській і Волинській губерніях [2, арк. 53]. Небезпечно було також провозити в Україну польські друковані твори а також спілкуватися з польськими емігрантами за кордоном. Говорити про друковане видання польською мовою в таких умовах було неможливо.

До початку XX ст. у суспільному русі можна виділити консервативний напрям, що сформувався у середовищі магнатів та шляхти, відзначити участь поляків у народницько-визвольному русі та соціалістичний рух, який зародився в останній третині XIX ст. Після революції 1905-1907 рр. утворилася низка партій, що представляли основні політичні табори. Від консерваторів – «партія угоди», «Партія крайова», народові демократи (НД або ендеція), що користувалися популярністю серед інтелігенції та Польська партія соціалістична (ППС), прихильниками якої були інтелігенція лівого спрямування та робітники [12, с. 121].

З виникнення політичних партій питання заснування та розвитку друкованих періодичних видань стало актуальним з огляду на необхідність донесення своїх ідей, переконань та програмних положень

до населення. Після одержаних в результаті буржуазної революції свобод у Києві з'явилася низка польських періодичних видань різного спрямування. Зокрема «Dziennik Kijowski» («Дженнік Кійовськи»), «Głos Kijowski» («Глос Кійовськи»), «Swit» («Світ»), «Goniec polski» («Гонєц польськи»), «Kłosy Ukrainskie» («Клоси українське»), «Kresy» («Креси»), «Przyszłość» («Наша пшишлость»), «Prace Wspolczesna» («Праца вспулчєсна»), «Przegląd Krajowy» («Пшегльонд Крайови»), «Lud Boży» («Люд божи»), «Nasz Świat» («Наш свят»), «Robotnik» («Роботнік») [16, с. 39]. Вуличний, роздрібний продаж газет починаючи з 1905 року почав переважати над передплатними виданнями [13, с. 100]. Частина з них проіснувала 1-3 роки. Найбільш серйозним, тривалим і популярним виданням був «Dziennik Kijowski».

З початку війни, з серпня 1914 року в російському суспільстві різко зросла увага до поляків і т. з. «польської справи». Назва Польщі увійшла до урядової пропаганди і стала приводом до складання вірно-підданських декларацій про Росію як «визволительку слов'янських народів». Відозві великого князя Миколи Миколайовича, скріпленої сльозами вдячності Зигмунта Велопольського, приписувалось значення державної ваги і стверджувалось «воскрєсіння польського народу і братерське примирення його з російським народом» [15, с. 126].

Ніяких конкретних дій у цьому напрямку царат не зробив, однак цим висловлюванням було надано статус офіційності, що дозволило створити сприятливий ідейний клімат для розвитку польської журналістики. Незалежно від цього серед різних верств російського суспільства ширилась симпатія і зацікавлення Польщею. Представники всіх напрямків польської політичної думки, угруповань, рухів, станів і орієнтацій, що знаходились у Росії, впливали на всі прошарки російського суспільства, за винятком хіба що священиків.

Кількість поляків у Києві у 1909 році складала близько 45 тис., а під час Першої світової війни вона подвоїлась. Примусова евакуація у 1915 році близько 800 тис. мешканців Королівства і Східної Галичини стали поворотним моментом для польської преси в Росії. Вона збільшила щонайменше вдвічі кількість читачів та багатократно збільшилась кількість її організаторів. Разом з масами вигнанців опинилися в Росії кілька повних редакційних груп разом з великою кількістю журналістів, які займалися своєю справою із задоволенням ще і тому,

що це позбавляло їх військової служби, а засновникам надавались ще й певні юридичні привілеї. Журналісти були необхідні як ніколи. Преса стала одним з основних чинників діяльності в широко розгорнутій акції опіки над біженцями разом з участю у політичній боротьбі, у вир якої були втягнуті всі поляки, які перебували на території царства.

Польська преса в Україні найбільше була представлена у Києві. Концентрація польських газет у великих містах зумовлена розвитком у них політичного і культурного життя та більшими технічно-видавничими можливостями. В менших містах ініціативи створення газет з'являються тільки в 1917 році. Виникали вони, як правило під впливом якихось тимчасових обставин і мали непостійний характер.

Київ також вийшов на перше місце у сфері видавництва, що забезпечували всю східну еміграцію польськими книжками як шкільними, науковими, так і художньою літературою. Журналістика розвивалася, однак не у напрямку інформаційно-політичної преси, а головним чином фахово-професійної.

Найбільш популярним виданням у Києві залишався «Dziennik Kijowski», що знаходився під впливом ендеції. У червні 1914 р. в редакції газети сталися важливі зміни. Пішли з редакції Й.Бартошевич, Куліковський і Зелінський, а головним редактором залишився Едвард Пашковський, співробітник варшавського «Głosu». Причиною цих змін став розкол серед діячів ендеції на Україні в стосунку до Росії. У жовтні 1908 р. партія Народових демократів розкололася на праве крило на чолі з Р. Дмовським і ліве («Фронду»), яким керував О. Завадський. Розходження полягали у засобах досягнення поставленої мети. Праві виступали за пасивний опір, а ліве було прихильником активних виступів в поєднанні з пасивними. Проте вимога автономії Польщі з подальшою боротьбою за незалежність залишалась спільною [1, арк. 24].

Партія ендеків на Україні поступово переходила на позиції співпраці з царизмом. Її становище ставало все більш невигідним, так як ідеї лоялізму й угоди були непопулярними і в польському і в українському середовищах та загрожували їм повною ізоляцією.

Становище «народових демократів» з часу переходу цієї партії на позиції співпраці з царизмом ставало все більш хитким. Вони змушені були заплатити за співпрацю з царизмом зреченням власних політичних устремлінь. Представники Фронди, не розриваючи офіційно з

ендецією, захопили «Dziennik Kijowski» і виступили з гаслом: «довіряємо енденції, не віримо Росії». Початок війни поглибив ці протиріччя» [16, с. 49].

Монополістичні позиції «Dziennika Kijowskiego» у цей час викликані тим, що газета якісно видавалася з високою інформаційною насиченістю, місцевими і закордонними новинами, фаховою публіцистикою та цікавою культурологічною тематикою. Редакцією фактично керував Е.Пашковський, а співпрацювали з нею під час війни і були тісно пов'язані Єжи Бандровський, Войцех Донбровський, Тадеуш Добжинський, Ігнацій Грабовський, Владислав Гюнтер, Зигмунт Мостовський, Зигмунт Мосієвич, Корнель Макушинський, Зигмунт Рачковський, Мар'ян Шумлаковський і Юліан Волошиновський.

Політична програма «Dziennik Kijowski» відповідала поглядам більшості польських поміщиків на Україні, які надавали йому повну підтримку. Газета зберігала значну стриманість по відношенню до ендеції і неодноразово суперечила її проросійській орієнтації, що знайшло відображення у певній обережності щодо серпневої відозви великого князя. Коли царський уряд у 1916 році відкинув проект знищення обмежень на польську поміщицьку власність у так званих західних губерніях, то її антипатія змінилася на ворожість. «Dziennik» відмежувався від Росії і хоч надії «об'єднувально-незалежні» пов'язував із Заходом, але доброзичливо ставився до «пропольських урядових зусиль».

Відсутність проведення однієї політичної лінії і властива їй компромісність зумовили те, що читачі з обох ідеологічних буржуазних напрямків завжди знаходили у газеті якусь інформацію, що відповідала їх поглядам. Значну роль в утвердженні позиції «Dziennika» відігравали його багаторічні традиції і потужне входження у справи і зв'язки з українською полонією [17, с. 128].

Автор кореспонденції з Києва у січні 1917 року з видимим засудженням повідомляв, що «поза «Dziennikom Kijowskim» польських газет тут небагато, достатньо сказати, що в одній з найпопулярніших кав'ярень, куди заходять всі шановані поляки, є декілька російських газет, три французькі і тільки одна польська місцева, коли ж хтось з прибулих поляків хотів щось зробити серед земляків, щоб змінити цей стан, то виявилось, що це нікому не потрібне і неможливе» [16, с. 97].

Влітку 1915 року Зигмунд Василевський, Станіслав Грабський, Ієронім Вежинський та інші працівники львівського «Słowa Polskiego» (Слова польського) прибули до Києва і спробували розпочати видання конкуруючої газети «Nowiny» (Новини) і одержали навіть дозвіл на це генерал-губернатора Володимира Бобринського. Намір однак не реалізувався, так як Василевський швидко виїхав до Петербурга, а його співтоваришам не вдалося це зробити. Про те, що київська дійсність не сприяла ендецьким видавничим ініціативам свідчать також спроба Станіславом Грабським піднесення політичного двотижневика «Zjednoczenie» (З'єдноченє).

У березні 1914 року з'явився новий двотижневик «Kłosy Ukrainskie», який очолив відомий журналіст Ян Урсин-Замараєв, співробітник кількох правих газет. Його професійні якості та знання особливостей місцевого життя були відомі ще з часу роботи кореспондентом петербурзької газети «Край». Ініціатива утворення журналу вийшла з кіл прогресивної інтелігенції, а саме з тієї її частини, яка в листопаді 1914 р. утворила "Польську групу демократично-незалежну на Україні". Спочатку журнал мав більш літературне спрямування. Пізніше на сторінках видання значна увага почала приділятися політиці. Спочатку до журналу писали А. Дрогошевський, Ф. Равіч-Гавронський, Марія Грошек, Людгард Грохольський, Казиміра Ілаковічова, Луціян Кноль та ін. [9, с. 21].

Під час війни «Kłosy Ukrainskie» виходили нерегулярно і зберегли графічну пишність, ілюстрованість та літературно-культурний характер текстів. Можливо тільки у більшій мірі, ніж раніше враховували суспільну і політичну проблематику, дотримуючись при цьому антиендецьких позицій.

Це не означало якоїсь глибшої радикалізації «Kłosów». Суспільна програма і надалі містила розлогу прогресивно-демократичну фразеологію з посиленням уваги на постулатах незалежності. В національній сфері газета відхиляла усіяку критику щодо майбутнього і в союзі шукала гідних для наслідування поглядів федералізації.

Такими ж зусиллями як «Kłosy Ukrainskie» видавався ілюстрований двотижневик «Swiat Kobiecy» («Свят кобеци»). Заснований у Львові ще у 1898 році, весною 1914 року перенесений до Варшави, а з кінця 1915 року почав виходити у Києві, куди переїхала його редакторка Єв-

генія Змієвська. Видання друкувало матеріали на культурну і суспільну тематику, інформацію з життя жінок і проголошувало феміністичні погляди.

У вересні 1916 року тижневик змінив назву на «Przedświt», пояснивши ці зміни читачам як «дієвий перелом», що полягає у місії жінки, яка вповні має стати вільною. Одночасно редакція запевняла, що майбутнє світу залежить від «цивілізаційної ролі жінки», яка здобула нарешті рівноправність в сфері «жіночого духу». Псевдофілософія, присвячена «світу світлої жіночої духовності» була найслабшою стороною газети. На її сторінках з'являлося багато вартисних літературних нарисів, статей про театр, мистецтво, виховання, звичаї, книжкові рецензії, бібліографічні огляди і т.п. Феміністичний характер «Przedświtu» трохи ослаб після зміни редактора, яким став Дунін-Карвінський і спочатку разом з Климентиною Стадніцькою виступав як співвидавець. Секретарем редакції був Густав Олеховський, а співпрацівниками Юзеф Флах, Анна Грудніцька, Войцес Донбровський, Владислав Гюнтер, Тадеуш Яворський, Ян Корнецький, Софія Корсак-Щуцька, та ін. [16, с. 100].

Місячник «Młodzież» («Млодеж») виник у березні 1916 року і був зорієнтований на учнів середніх шкіл. Редагували його Софія Грималовська і Тадеуш Ухма. З самого початку видання знаходилося під впливом керівництва ЗЕТ «Związek Młodzieży Polskiej» (Зв'язок млодежи польської), головний осередок якого знаходився у Києві, і який опікувався харцерським рухом у Росії [4, арк. 7].

Харцерські матеріали, як організаційні, так і ідеологічні почали переважати у газеті остаточно у листопаді 1917 року. Газета стала власністю керівництва ЗЕТу, а редактором став Станіслав Седлячек.

До групи найважливіших польських періодичних фахових видань належали «Przegląd Naukowy i Pedagogiczny» («Пшегльонд науковий і педагогічний»), а також «Polski Miesięcznik Lekarski» («Польський місячник лікарський»). Обидва виходили у Києві з другої половини 1916 року до весни 1917 року. Перший, присвячений шкільним і освітнім питанням, був редагований формально Вацлавом Перетятковичем, а фактично Станіславом Калиновським. «Польський місячник лікарський» вийшов під керівництвом Владислава Шумовського і Владислава Тжебінського. Третім цінним київським періодичним виданням були «Wiadomości Bibliograficzne» («Відомості бібліографічні»), що видава-

лися Феліксом Шнарбаховським, каноніком з Бердичева і керувалися Аурелієм Дрогошевським, засновником спеціальної бібліографічної інституції «Skarbiec druków polskich» («Скарбец друків польських»). Місячник прагнув до хронікального охоплення всього польського духовного життя в Росії. Після видання третього номера у березні 1917 року, на зміну йому прийшов «Muzeum Polski» («Музеум Польський»), репрезентуючи досить високий науковий рівень [16, с. 101].

Існування більшості зі згаданих видань значною мірою спиралося на допомогу Київської окружної ради – координаційного органу організації допомоги жертвам війни. Рада передплачувала зазвичай певну кількість екземплярів газет і організувала доставку їх передплатникам. Так, наприклад, у 1916 році викупила 300 екземплярів «Ludu Bożego», 250 екз. «Swiatu Kobiecy», 60 екз. «Nasz świat» і т.д. Інколи, як у випадку з «Wiadomościami Bibliograficzne» вдавалося віднайти мецената серед польських кресових поміщиків. Багато ілюстровані двотижневики «Kłosa Ukrainskie» або «Przedświt», в яких віддавали перевагу літературній тематиці, були виразно орієнтовані на заможних читачів. Однак багато газет мусили долати значні фінансові труднощі, що в свою чергу позначалось на матеріальній ситуації журналістів. Тому діяльність кілька десятка осіб з кола польських літераторів і журналістів у Києві мала більш професіональний, ніж творчий характер.

В інших українських містах до 1917 року тільки в Одесі виходила польська преса. З 1915 року там видавався «Tygodnik Odeski» («Тигоднік Одеський»), суспільно-літературна газета в ендецькому спрямуванні, редагована Адамом Ковальцевськи-Седлецкім при співучасті Зенона Беліни-Брозовського, Фредеріка Юревича, Яна Машевського, Габрієля Прушинського і Яна Вілкошевського [16, с. 102].

Таким чином, польська преса в Україні в роки Першої світової війни переживала період бурхливого розвитку і популярності. Це було викликано вимушеною еміграцією значної кількості поляків з Королівства Польського та Східної Галичини в українські землі, посиленням суспільним інтересом до поляків і польської справи, активністю польських політичних сил і їх баченням майбутнього польського народу у зв'язку з планами воюючих країн у Першій світовій війні. Польські періодичні видання, поширюючи ідеї, погляди, переконання політичних і громадських лідерів, підтримували патріотичні почуття поляків,

спрямовували їх думки і прагнення на об'єднання, до боротьби за волю і незалежність Польщі, активно впливали на суспільно-політичне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Центральний державний історичний архів України, (далі ЦДІАУ), ф.274, оп.1, спр. 2441, 64 арк.
2. ЦДІАУ, ф. 442, оп. 815, спр. 498, 53 арк.
3. ЦДІАУ, ф.442, оп. 821, спр. 291, 55 арк.
4. ЦДІАУ, ф. 442, оп. 861, спр. 24, 18 арк.
5. Державний архів Київської області (далі Держархів Київської обл.), ф.2, оп. 179, спр. 839, 54 арк.
6. Держархів Київської обл., ф. 2, оп.180, спр. 256, 276 арк.
7. Державний архів Хмельницької області (далі Держархів Хмельницької обл.), ф. 292, оп.1, спр. 272, 76 арк.
8. Держархів Хмельницької обл., ф.292, оп.1, спр. 1096, 191 арк.
9. «Kłosy Ukraińskie». – Kijów. – 1916. – Nr. 23.
10. Баженов Л.В. Польська преса в Україні між 1905-1917 роками // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник. - Житомир, 1998 – С. 111-113.
11. Годований Є.Ф. Український світ у польському дзеркалі / Є.Годований. – Одеса: Астропринт, 2010. – 145 с.
12. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк. – Львів, 2002. – С.121.
13. Encyklopedia wiedzy o prasie pod red. J. Maślanski – Wrocław, 1976. – S. 100
14. Zienkiewicz T. Polskie zycie literackie w Kijowie w latach 1905-1918 / T.Zienkiewicz – Wyd. WSP Olsztyn, 1990. – 258 с.
15. Sokolnicki M. Polska w pamiętnikach wielkiej wojny 1914-1918 / M.Sokolnicki – Warszawa, 1925. - S.126.
16. Ślisz A. Prasa polska w dobie wojny i rewolucji 1915-1919 / A. Ślisz Wyd.: Książka i Wiedza, Warszawa 1968, 439 s.
17. Witwicka-Dudek A. Przegląd wybranych polskich tytułów prasowych wydawanych w Kijowie na początku XX wieku // Pamiętnik Kijowski. – T. 6. – Kijów, 2002. – S. 116-128.

O. Bilobrovets. The Polish press in the public and political life in the Ukrainian lands during the First World War.

Before and during the First World War, the Polish press was actively developing in the Russian Empire, particularly in the Ukrainian lands, where the largest number of Poles was. The press succeeded because of the evacuation of Poles from the Kingdom of Poland and Galicia; the increasing number of professional publishers

and readers; the growing concern of the whole society to the "Polish matter" and the necessity to spread the programs, ideas and plans of the Polish political parties and public associations. The Polish press during this crucial period became the guiding and unifying force for Poles, that formed their public opinion, brought up their patriotism and encouraged the desire for the restoration of independence.

Key words: Polish press, "Polish matter", Polish evacuation, «Dziennik Kijowski».

O. Biłobrowets. Polska prasa w życiu społeczno-politycznym Ukrainy podczas Pierwszej wojny światowej.

Przed i podczas Pierwszej wojny światowej, polska prasa rozwija się najbardziej aktywnie w Imperium Rosyjskim, szczególnie na ukraińskich ziemiach, gdzie była największa liczba Polaków. Przyczynami rozwoju polskiej prasy zostały: ewakuacja Polaków z Królestwa Polskiego i Galicji, zwiększenie liczby profesjonalnych wydawców i czytelników, zainteresowanie całego społeczeństwa „Polską sprawą” i potrzeba rozpowszechnienia programu, pomysłów i planów polskich partii politycznych i organizacji społecznych. Polska prasa w tym kluczowym okresie została taką prowadzącą i jednoczącą siłą dla Polaków, która kształtowała ich opinię publiczną, wychowywała im patriotyzm i chęć przywrócenia niepodległości.

Słowa kluczowe: polska prasa, «Polską sprawą», ewakuacja Polaków, Narodowa Demokracja, «Dziennik Kijowski».